

I

Стемнілі п'ястуки хмар стискають голубінь неба. Сизо клубочуться. А Улянка бачить не хмари, які от-от проллються дощем. Дівчина бачить блакитні очі, світло-русяве густе волосся, гранатовий френч. Вона посміхається своїй уяві. Так тихо і блаженно, що хочеться затримати мить. Теплий, духмяний вітерець, що вривається в хижу через прочинені двері, ніжно торкається її обличчя, перебирає пасма волосся. Так пальці коханого ніжно торкаються розпашілого тіла й пташка-душа хоче вирватися з нього, та скута земним, тільки лоскоче середину ніжним пір'ям.

Улянка примружує очі. Дихання збивається. То поцілунк легкого гірського вітерцю торкається її уст. Вона охоплює плечі руками і закидає назад голову. Віддатись цій миті без останку, без повернення, без... пробудження!

*Ой пої, Боже, до нас,
Тепер у нас горазд,
Тай ти, Божая Мати, —
Віночки починати...*

Від слів знайомої пісні дроз біжить тілом. Марево мрій випурхує з душі сполоханою пташкою. Гамір вривається, як грім. Заповнює хижу звучними переливами сміху, дівочих голосів і запахом зелені.

— Гей, на деш збирається! — сміючись, вскакує до хати п'ятнадцятирічна Варка. — Як лем дощ за молоду виплачеться, то життя без сліз буде!

— То на багатство! — підхоплює найменша, Малянка. Дівчата сміються. — Лем тотой багач, што бере нашу Улианку, добрий-предобрий. О! — таляр дав! Може, й нам Мірко в тій Гамериці яких фраєрів¹ найде?

Дівчата йойкають, розглядають американські гроші. На мить забувають і про Улианку, і про плетення вінків. В очах їх заздрість, у зойках — захоплення, у рухах — нетерплячка.

— Гей, то вже й тобі, Варочко, пора. Он і Гершко свою носату Рівку оддав!

— Гершко має тільки пенянів, що й козу свою може віддати! Кед лем наші неньо були живі, то ми б у дівках не засиджувались...

Кожна хоче опинитись на місці молодої. Але сьогодні Улианка зайняла його. Нічим не примітна дівчина з двома туго сплетеними кісками, які вже розплітають. З великими, трохи витрішкуватими гнідими очима. Невисока, худа, вона стоїть між подругами й сестрами на мішку. Одягнута у білу вишиту на раменах сорочку тонкого полотна, кабат² у дрібні фалди³ з блідо-рожевою стрічкою квітів знизу. Спереду заперезана запаскою тонкого полотна, обтороченою мереживом. Щоб не було вузлів, Варка запхала кінці запаски за пояс спідниці. То для того, щоб сестра легко розродилася. Горсет на Улианці теж білий, розшитий чеським бісером, що купувала у Флоринці у знайомого шмугля⁴. І тільки темні, трохи вологі, як у зляканій сарни очі кричать на цілу хижу, на ціле село, на всі Бескиди: Ні! Вона не хоче тут бути. Хай вони будуть замість неї...

Улианка різко розвертається, кидається у відчинені двері. Та світлий прямокутник загороджує форемна⁵ фігура братової⁶. Теодозія перегороджує шлях на волю якраз коли Улианка вже добігає до порога.

¹ Фраїр — залицяльник, наречений.

² Кабат — спідниця.

³ Фалди — складки, гофра.

⁴ Шмугль — контрабандист.

⁵ Форемна — правильної (міцної) тілобудови, ладна, розкішна.

⁶ Братова — братова дружина.

— Куди летиш? — Її рука тісно стискає передпліччя.

Теодозія знає і Улянка знає: куди. Хоч кілька секунд тому не знала. Просто хотіла втекти звідси, а тепер знає, куди бігла б.

— Зваж, Уляно! Зваж, не будь шалена! — цідить крізь стиснуті зуби. — На руковинах¹ слово дала?! Хата перехрещеними балками благословила вас. То тепер тримай слова. А до Войцішека хоч лети, хоч не лети — не потрібна ти йому. Лем пеньонзів² хоче.

Улянка застигає на місці. Не через те, що Теодозія зачинила двері. Вона згадала. Згадала, як Войцішек сказав, що візьме її, коли дадуть за неї віна³ двадцять п'ять золотих. А де сирота такі гроші візьме? Попросила в брата. Він би, може, щось продав, та братова розкричалась — то чверть всієї господарки треба продати, щоб одну сестру заміж видати. А ще є дві менші й брати два. А свої діти? Їх обділиш?

*— Під молодим дубом трава зеленічка,
Так при добрим мужу жена молодічка.
Як під старим дубом трава пожовтіє,
Так при старим мужу жена постаріє. —*

зачинає стиха Улянка.

— А ти і так юж⁴ не молода. Дев'ятнадцяте літо! То своєму Войціхові дякуй! Увів тебе в літа. А тепер сміється собі. Сама знаєш: сирота без ґрунту нікому не потрібна. Посивієш у дівках, а пані Малгожата вижене на вулицю, візьме молодшу до обслуги. Тоді де подінешся? Підеш куска хліба просити? Люди будуть мити, як і твій Войцішек.

Войцішек не сміявся з неї, лише сторонився з тих пір, як сказала, що грошей у неї немає. Правду каже братова, нема щастя бідній сироті. Ще й мати коханого перестріла Улянку в Горлицях на базарі й так в очі й випалила: ти, хлопка, до мого сина

¹ Руковини — заручини.

² Пеньонзи — гроші.

³ Віно — посаг.

⁴ Юж — вже.

не чіпайся, пан з бидлом ніколи не оженився. Він жовнір Жечи Посполитої, а ти — наймичка без хати і гроша за пазухою. Тільки й маєш, що коси й очі балухаті. Ще щось про відьму кричала, та Улиянка вже не слухала, тікала. А люди дивились на те, брали на глум, пальцями показували... Ті вогненні бризки-слова запалили в ній таку пожежу сорому, що й досі оминає Войцішекову матір десятою дорогою. Якби не той сором, може, й не дала б згоди на шлюб із Митром. Та Теодозія правду каже: залишив її Войцішек і женитись на ній не збирається. Тепер — однаково. Вона ніколи не стане Войцішековою, то чи не все одно чиєю бути?

— Старий! Старий? Кед береш пінязи до рук, то ся не смотриш, з якого вони року! З ким пристанеш — таким і зостанеш, — бурчить далі своє Теодозія. — Митра тобі Мірко, твій братчик, висватав! Слухай брата, як я тобі чужа...

Бубоніння братової, спів дівчат, — все зливається в єдине гудіння.

*Горі, сонічку, горі,
Війся, віночку, скорі..*

Надворі здійсмається вітер. Шарпає хмари, розриває створений уявою дівчини прекрасний образ коханого. Розплітають коси, гребінець шарпає волосся, як вітер хмари. Та вона мовчить, бо біль сердечний сильніший, ніж той, який спричиняють дружки.

Біль наростає. Як намочений горох розпирає вузький чобіт, так щось важке й гнітюче тисне в грудях і голові. Дівчата чіпляють вінок на голову. Хоч він сплетений з барвінку, а не з терну, та кожен листочок коле шипами, стискає вогненним обручем.

У вікно вдарає кілька крапель дощу, та сильний вітер швидко проганяє дощові хмари десь на схід. Шарпає складене в стіжки сіно, так дружки смикають Улиянку за волосся. Кладуть великий, з білих паперових руж, куплений у Горлицях букет¹, чіпляють бинди.²

¹ Букет — весільний вінок.

² Бинди — стрічки.

Теодозія підносить мешти, застелені всередині пір'ям — щоб гуси молодій господині велись. Вже не нові, латані та й трохи великуваті на Улянку. Інших немає. Ті їй припали, як добрій прислузі. Пані Малгожата, що їй не пасує — все Уляянці віддає. За два роки, що у маєтку в Горлицях служила, цілу скриню віна має. І ті мешти теж дала — протерлись знизу. В шевця їх підлатала, а що трохи завеликі — то встелила папером, та й вже.

— Ід, кукай¹ на молодого!

Улинка трохи приступається до вікна, але не дивиться ні на віз, убраний стрічками, ні на завітчаний коровай, що в такт співанкам підскакує в руках старшого дружби. Дівчина дивиться на небо. Вітер рве хмари, б'є їх немилосердно. Сіре небо, як бурхлива ріка, тікає на схід, бо тут його сльози нікому не потрібні. Вітер гуде-кричить, перекрикує спів свадебчан.

«Чесній наставниче тутешнього дому, прошу на слово, на дві...»

Двері зачинені й Улянка зовсім не хоче, щоб брат їх відчиняв.

— Слава Ісусу Хрісту! — Юрба чужих людей намагається ввірватися до хати, та Улянчина родина не дає.

*Дайте же нам, дайте,
Вашу молодицу,
Бо вам розваляме
Хижку і пивницю.*

Дружки регочуться, накидають на Улянчиного брата Ванця той мішок, на якому вона стояла. Зверху в'яжуть хустку, кладуть вінок та виштовхують надвір, мовляв: «ото ваша молодиця».

*Не тота, не тота наша,
Бо наша на личко краша.*

Дружби стягають з брата накинута лахмання, а Ванцьо складає губи, як для поцілунку. Та свашки штовхають його в спину.

¹ Кукай — виглядай.

Наперед виводять стару сусідку — бабуню Сандру. Прибулі знову незадоволені.

*Наша била, як еличка,
Чорні брови, біли личка,
А гамбочки, як ягоди,
Што їх бошькал наш молодий.*

Йой, не цілував цей чужий постарший чоловік її губи, і не цілував би ніколи, бо Уляянка того не хоче. Зовсім не хоче. Може, не відчинять їм дверей? Може, не віддадуть її подруги? Та Митро — богач, він купить і Теодозію, і дружок-свашок.

...А Войцішек? Чи не жаліє він за тим, що не взяв Уляянку?

Йй так хочеться, щоб Войцішек пожалкував. Такого не може бути, щоб не пожалкував. Він же любив її?.. Його очі, його вуста — все говорило про кохання. І він це ще зрозуміє. Все зрозуміє! Але буде пізно... Тепер вона буде багата газдиня, може й багатша, ніж Войцішекова родина. Це йй брат Мірко висватав свого колегу. Здружився з теперішнім її женихом Митром в Нью-Йорку. Працювали разом у копальнях Пенсільванії, а пізніше переїхали на легшу роботу. Та Митро захворів і мусив рушити додому. До того часу він уже добре заробив грошей. Як приїхав — купив землю, ліс. Йому тепер треба господині, щоб вміла все робити і вдома, й на полі. От і посватав Уляянку. З маленства мусила працювати. Спочатку гляділа чужих дітей, допомагала в господарці. Підросла — в полі робити стала. Вона уміє багато: їсти зварити, город обробити, худобу доглядати. На травах розуміється — до полянської баби не раз бігала, як діти в господарів слабували, за ліками. А де було подітись — вчилась усього, щоб хоч якось вижити в цьому холодному й жорстокому світі. Може, якби у неї були живі батько з матір'ю, коханий би одружився з нею...

І сидить вона біля того старого хлопа. І нудить її чи то від голоду (бо перед вінчанням суворо дотримувалась посту), чи то від нелюбого нареченого.

А він — задоволений, гордий. Одяг на ньому не такий, як в решти хлопів. Він не в білих штанах і сорочці, а у фабричному німецькому костюмі. Ще й вчепив на шию краватку, таку, як носить чоловік пані Малгожати. Але той — пан адвокат, а ти хто? Хлоп-русин. Навіть якщо на сомара¹ натягнути зброю, він огиром² не стане.

*Приїхали свати, кажут ся збирати,
же уж треба шлюб брати,
а я їщи мушу своїй родиночці гард подякувати...*

Білими ангелами бань прощається з Уляянкою сільська церква, ніби назавжди. Почорнілі від часу дерев'яні стіни, як гори з трьома сніжно-білими високими верхами.

Церква Архистратига Михаїла, в яку змалку ходила Уляянка, у якій вона попросалася з матір'ю і батьком. Хоч дівчина мало пам'ятає батьків. Похорон врізався в пам'ять, як образа. Стоять вони всі шестеро посеред церкви, притискаючись одне до одного, як звірятка. Зиркають на гріб, у якому не можуть зрозуміти, чому лежить мати. Лежить й не глибне на них, голодних ще від вчора. Їм холодно і страшно.

Горе покинутої дитини... Ніким не розражене. Ніким не заспокоєне. Не забуте...

Весільна процесія минає церкву, йде за село. Вони будуть брати шлюб у Митра. Хоч прийнято, що його беруть у селі молоді, але молодий не хоче. Пересварені люди за церкву. Вже роки пройшли, як його село пішло в Тирявську схизму³, а образа залишилась. Та Уляянка умов не ставить. За неї вже все вирішили.

Вона, не думаючи, робить усе, що треба. Все, що каже незнайомий священник, шепчуть дружки, шиплять свашки. Миготіння свічок і спів хору туманять розум. Уляянка дивиться і не бачить. І тільки, коли Варка з Малянкою починають самі діставати у неї

¹ Сомар — віслук.

² Огир — молодий кінь.

³ Тирявська схизма — перехід окремих лемківських парафій та сіл з Перемиської єпархії УГКЦ до Польської православної церкви. Тривала у період 1926—1934 років переважно на західній та центральній Лемківщині.

з-за пазухи вузлик з хлібом, дівчина відчуває, що вона шлюбована. Ні, ще не усвідомлює свого нового становища, вона лиш знає, що тепер можна вкинути до рота шматочок покладеного Теодозією хліба. Але їсти не може, хоча й хоче. Щось гірке і гливке стоїть у горлі. А дівчата метушаться круг неї, щипають хліб.

— Молодому! Молодому зоставте! — штовхає у плечі Теодозія.

Митро стоїть і дивиться на неї, як голодний пес на кусень м'яса. Теодозія штовхає все сильніше. Черговий поштовх виводить Улянку з рівноваги і, щоб триматись на ногах, вона робить крок уперед. Митро розуміє це так, як того хоче — він думає, що то молода дружина бажає кинутись до нього в обійми, але позаяк така поведінка неприйнятна, Митро просто хапає її за руки і стримує порив. Сам підносить її руку із затиснутим крайцем хліба й відкушує добрячий шматок. І, задоволений, бере дружину під лікоть. До шлюбу Улянку вели дружки, а тепер вона мусить триматись чоловіка.

*До церкви едно, а з церкви двоє,
А вишто то вишто, пані млода, твоє.*

Куди втекти з цього зачарованого кола свадебчан? Поглядом шукає порятунку. Того, хто не злякається забрати зв'язану обітницею жінку з небажаного шлюбу. Де ж він? Звідки його виглядати?

Церковне подвір'я наповнене людом, але для нареченої — воно порожнє, бо немає того, кого вона хоче бачити найбільше.

Улянка підіймає очі до неба: може, ангели допоможуть хоч востанне побачити коханого? Востанне поцілувати його поглядом. Попрощатися... Бо то не вінчання було, то була панахида за нею. Та ангели-бані сірими крильми закрили свої обличчя. Навіть не глянули на її горе з висоти чорних стін. Тепер життя її стане сірим, безпросвітним. Болючою мукою без кохання і радості. Без натхнення і стремління. Що вона ще може хотіти? Кохання? Від кохання її позбавило Таїнство вінчання. Тепер гріх навіть мріяти про почуття. Отець так і сказав: «Да убоїться свого мужа...». Коритись тому, кого любиш, радісно й приємно. Бо любов хоче дарувати іншому себе всього. І отримувати щастя

в заміну. Через те любов ніколи не спустошує. У цьому її щастя, у цьому її призначення. А нелюба можна тільки боятися. Страх з часом переростає в ненависть, що спалює душу. Робить злою і дразливою. Людина ж народжена, щоб любити. Коли любиш, то маєш у собі світло й освітлюєш все довкола. А як світла немає, то з'являється темрява. Чорнота оселяється в людині, жере зсередини. Тільки світло кохання може врятувати.

Та хіба Улянка ще коли небудь побачить світло? Весільні гості обступають з усіх сторін, затуляють світло осіннього сонця, як дощові хмари. Танцюють, вертаються, гнані загальним шаленим бажанням веселитись. Дружби махають топірцями, викрикують, як слуги Перуна. Тільки вона стоїть в епіцентрі того вихору й хоче знайти хоч маленьку щілину, через яку могла б вирватись із коловороту чужої радості.

*А я тобі присягала, аж мі ножки терпли.
Же тя не опушу аж до самой смерти... —*

горлають на все село.

— Всьцекле пси! — вискакують навперейми веселій юрбі жовніри. — Для чого горлаєте, глупіє освли?

На мить весільна церемонія завмирає, спиняється. Чи то у здивуванні, чи в розгубленості. Навіть дружби застигли з піднятими догори топірцями. Дружки зойкнули і затихли, збились до купи, як зграйка зляканих пташечок.

— Заберися з дороги, не бачиш — весілля йде! — вискакує перед процесією молодший брат Ванцьо.

Жовнір розчервонілий, видно, напідпитку. Фуражка-мацеювка з'їхала набік. Ванцьо теж збуджений, розчервонілий. Дружби й собі підскакують до жовнірів. Зчиняється шттовхання, крики і гвалт.

— Дайте дорогу! Не псуйте людям свята. Хіба можна стояти на шляху у молодих? — загорлали дружби навперейбій.

— Пся крєв! Хто там кавкає? Раби? Ви, руснаки, раби. Рабом вас хрестять, рабом вперше причащають, рабом вінчають, рабові «многая літа», а накінець «вічна пам'ять» співають.

— Раби?! — Молода гаряча кров закипає в юних тілах. Ванцьо підскакує впритул до поляків. Жовнір хапає його за груди¹, а інший б'є під коліна. Брат падає на коліна просто в багнюку гостинця. Той, що тримав за сорочку, швидким рухом скидає з плеча карабін і впирає дуло між брів Ванцьові. Переляк наростає сніговою лавиною. Хоч надворі тепла осінь, кров холоне. Страх за брата валиться на плечі сніговими брилами.

І вже не важливо, що молодим першу спільну дорогу перейшли лихі люди. Головне, щоб вона не забагрянилась кров'ю. Лише очі шукають порятунку. Улянка озирається, але ніхто рухається. Невже ніхто не врятує її любого Ванця? Невже кров брата буде на її весіллі. Вмить Улянка виривається з рук свого чоловіка.

— Ні! — вона біжить до брата так довго, що їй здається — ніколи не добіжить. Та перед нею виростає, трохи сутула спина Митра.

— Пане жовніре! — чоловік спокійно, але впевнено, підіймає руку солдата догори, а перед обличчям того вже тріпочуть віялом зеленкуваті папірці. Постріл лунає очікувано, але несподівано. Голос якоїсь баби запалює крик. Чийсь швидкі кроки віддаляються у напрямку найближчої схованки. Топірці дружбів знову зметуються над головами жовнірів. Та Митро твердим рухом долоні, ніби обрубуючи щось, спиняє всіх.

— Бери! Завтра, ще стільки ж отримаєш! — жовнір задкує. Відступає з дороги. Ванця підхоплюють під пахви дружби й відтягують далі. Вся процесія тихо, але швидко, ніби крадучись, минає місце сучки.

Хтось штовхає Улянку в плечі, хтось тягне за рукави. Та вона не може зрушити з місця. Вона прикована, прицвяхована до кам'янистої дороги. І рушити не може, бо обіч дороги, просто перед нею з цвяхами в погляді стоїть третій жовнір. Його плечі розправлені, руки сховані в кишенях галіфе. Спокійний, зверхній і красивий...

Її ангел... Її Войцішек.

---

¹ Взяти за груди — взяти за барки; взяти (вхопити) за петельки.

3MICT

I	5
II.....	15
III	31
VI.....	47
V	58
VI.....	76
VII	91
VIII.....	100
IX	111
X.....	121
XI	143
XII	152
XIII.....	162
XIV	176
XV	193
XVII.....	199
XVIII	203